

Μνήμων

Τόμ. 20 (1998)

ΜΙΚΡΟΪΣΤΟΡΙΚΕΣ ΑΝΑΖΗΤΗΣΕΙΣ

ΜΑΡΙΑ ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΧΑΤΖΗΩΑΝΝΟΥ

doi: [10.12681/mnimon.670](https://doi.org/10.12681/mnimon.670)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΧΑΤΖΗΩΑΝΝΟΥ Μ. Χ. (1998). ΜΙΚΡΟΪΣΤΟΡΙΚΕΣ ΑΝΑΖΗΤΗΣΕΙΣ. *Μνήμων*, 20, 151-160.
<https://doi.org/10.12681/mnimon.670>

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

ΜΑΡΙΑ ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΧΑΤΖΗΩΑΝΝΟΥ

ΜΙΚΡΟΪΣΤΟΡΙΚΕΣ ΑΝΑΖΗΤΗΣΕΙΣ

Η ελληνική ιστοριογραφία δεν αγνοούσε παντελώς την έννοια της μικροϊστορίας¹ έως το 1998 που η Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού & Γενικής Παιδείας της σχολής Μωραΐτη, με πρωτοβουλία του καθ. Β. Κρεμμυδά ξαναέφερε το θέμα στην επικαιρότητα οργανώνοντας την επιστημονική συνάντηση: «Μικροϊστορία-Ιστορία: συμπληρωματικό ή αντιθετικό ζεύγμα» (12-13 Φεβρ.)². Με αφορμή αυτό το διήμερο οι αντιδράσεις γύρω από τη μικροϊστορία ήταν πολλαπλές, η εκρηκτική δυναμική του εφήμερου έγινε για άλλη μια φορά αντιληπτή στον μικρόκοσμο των ιστορικών. Στο ρητορικό ερώτημα που έθετε η

---

1. Μαρία Χριστίνα Χατζηϊωάννου, «Από την πλευρά της μικροϊστορίας», *Τα Ιστορικά*, 9 (1988), σ. 375-380. Ευθ. Παπαταξιάρχης - Θ. Παραδέλης, *Ανθρωπολογία και Παρελθόν. Συμβολές στην κοινωνική ιστορία της νεότερης Ελλάδας*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1993. Σπ. Ασδραχάς, «Η τοπική ιστορία» στο: *Ιστορικά απεικασματα*, Θεμέλιο, Αθήνα 1995, σ. 179-182. Ευγενία Μπουρνόβα, *Ιστορική Δημογραφία και Ιστορία της καθημερινότητας. Στη Ραφήνη από το 1900 έως το 1950*, Πλέθρον, Αθήνα 1995. Γιάννης Δάλλας, «Η μεταπολεμική πεζογραφία και η μικροϊστορία: η λανθάνουσα συνάντηση μιας τεχνικής και μιας μεθόδου μέσα από τις ατομικές φωνές ως μαρτυρίες του υποστρώματος», *Επιστημονικό συμπόσιο της Εταιρείας Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού & Γενικής Παιδείας της Σχολής Μωραΐτη* (7-8 Απρ. 1995) *Ιστορική πραγματικότητα και νεοελληνική πεζογραφία (1945-1995)*, Αθήνα 1997, σ. 81-98. Σπ. Ασδραχάς, «Από τη μικροϊστορία», *Αυγή*, Κυριακή, 29 Μαρτ. 1998.

2. Το κείμενο αυτό με μικρές διαφοροποιήσεις παρουσιάστηκε στο διήμερο: «Μικροϊστορία-Ιστορία: συμπληρωματικό ή αντιθετικό ζεύγμα» (12-13 Φεβρ. 1998). Μαζί παρουσιάστηκαν και ορισμένα παραδείγματα από δημοσιευμένες εργασίες μου στις οποίες, πιστεύω, ότι η οπτική της μικροϊστορίας ήταν καθοριστική στη συνολική διαπραγμάτευσή τους. Ιδιαίτερα θα ήθελα να αναφερθώ στην Εισαγωγή «Ο κόσμος ενός συμακού ιερέα της διασποράς» στο έργο: Κ. Καντούνιας, *Νέον Θέατρον, ήτοι θεωρητική συλλογή, εκ διαφόρων συγγραμμάτων, φιλολογικών, φυσιολογικών, και πρακτική θεωρία προς τε του πολιτεύματος του ανθρώπου κατά τον παρόντα αιώνα, και κατ' ιδιωτισμόν εκάστω του πολιτισμού και θρησκείματος*, Αλεξάνδρεια, τυπ. «Ο Κοραής», 1868, φωτοαναστατική έκδοση του βιβλίου από το Ινστιτούτο Βιβλίου και Ανάγνωσης της Κοζάνης, Κοζάνη 1998, (εισαγωγή Μαρία Χριστίνα Χατζηϊωάννου σ. i-xxxii). Με την ευκαιρία αυτή θα ήθελα να υπογραμμίσω τις εποικοδομητικές απόψεις που ανταλλάξαμε κατά διαστήματα για το θέμα της μικροϊστορίας με τον Σπ. Ασδραχά και τον Α. Λιάκο.

συνάντηση, η απάντηση ήταν αυτονόητη: η Ιστορία αποτελεί μια ενότητα γεγονότων και τεκμηρίων που απορρέουν από αυτά, τεκμήρια που με την ενεργητική παρέμβαση του ιστορικού ανασυνθέτουν τα ιστορικά γεγονότα³. Η μικροϊστορία λοιπόν προτείνει μια μέθοδο συναρμολόγησης των τεκμηρίων με στόχο την αποκατάσταση των ιστορικών γεγονότων, δεν υποκαθιστά κανένα ιστορικό πεδίο, παρά εμπλουτίζει τη μεθοδολογική συζήτηση της νέας Ιστορίας με την εισαγωγή ενός «ολιστικού» τρόπου μικροανάλυσης διαφόρων ιστορικών θεμάτων.

Η λέξη μικροϊστορία ανακαλεί σχεδόν συνειρμικά λέξεις όπως μικροανάλυση, μικρο-οικονομία, μικροκοινωνιολογία, μικροφυσική κ.ο.κ. Οποιαδήποτε όμως μηχανιστική συσχέτιση με λέξεις που έχουν ως πρώτο συνθετικό το μικρο, μόνο άγηση μπορεί να αποβεί. Η κοινή παράμετρος σε όλες αυτές τις ενδεικτικές επιστημονικές κατευθύνσεις είναι η κλίμακα παρατήρησης.

Η εμφάνιση της μικροϊστορίας στην ιστοριογραφία δεν είναι απροσδόκητη. Στις διάφορες εθνικές ιστοριογραφικές σχολές έχουν συζητηθεί θέματα, που πλησιάζουν τη μικροϊστορία. Αναφέρομαι στη γνωστή συζήτηση του E. P. Thompson για την ιστορία των απλών ανθρώπων, την «Ιστορία από τα κάτω»⁴, επίσης στην ιστορία της καθημερινής ζωής (*Alltagsgeschichte*) και στον μικρόκοσμο της (*Lebenswelt*) της γερμανικής ιστοριογραφίας⁵. Ακόμη και ένα ρεύμα, της δύσκολα προσπελάσιμης τουρκικής ιστοριογραφίας, φαίνεται να υποστηρίζει τη μικροϊστορία στο χώρο της οικονομικής ιστορίας και μάλιστα ως αντίβαρο στις βεβαιότητες της τουρκικής εθνικής ιστοριογραφίας⁶. Παράλληλες ιστοριογραφικές αναζητήσεις απασχόλησαν μια ομάδα ιστορικών από την Ιταλία στην

3. Ορισμό που κωδικοποιούν και τα σχετικά εγχειρίδια βλ. M. Stanford, *A Companion to the Study of History*, Blackwell 1994, σ. 21.

4. Ο τίτλος παραπέμπει σε ένα κείμενο του E. P. Thompson, «History from below», που διατυπώθηκε για πρώτη φορά το 1966. Βλ. J. Sharpe, «La storia dal basso», στο: P. Burke (επιμ.), *La storiografia contemporanea*, Roma-Bari, Laterza 1993, σ. 32.

5. Η γερμανόγλωσση ιστοριογραφία διαθέτει δείγματα επεξεργασίας της «Ιστορίας από τα κάτω», όπως: H. Ehalt (επιμ.), *Geschichte von unten*, Βιέννη 1984, A. Lüdtke (επιμ.), *Alltagsgeschichte. Zur Rekonstruktion historischer Erfahrungen und Lebensweisen*, Φρανκφούρτη-Ν. Υόρκη 1989. O. Ulbricht, «Microgeschichte: Versuch einer Vorstellung», *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht*, 45/6 (1994), σ. 345-367. Ευχαριστώ τη Μαρία Παπαθανασίου για τη βοήθεια στη γερμανική βιβλιογραφία. Βλ. επίσης Carola Lipp, «Writing History as Political Culture: Social History Versus "Alltagsgeschichte" - A German Debate», *Storia della storiografia*, 17 (1990), σ. 61-94.

6. Η πληροφορία από την εισήγηση του ιστορικού Zafer Toprak, «Μελέτες για την ιστορία των τραπέζων και της ιδιωτικής χρηματοδότησης», στη συνάντηση που οργανώθηκε στο Πάντειο Πανεπιστήμιο: *Οι κοινωνικο-πολιτικές επιστήμες και η ιστοριογραφία στην Τουρκία σήμερα. Κύρια ρεύματα*, Αθήνα 28-30 Μαΐου 1998.

οποία θα αναφερθούμε παρακάτω. Έτσι ώστε η μικροϊστορία να συνδεθεί με ένα συγκεκριμένο ανανεωτικό ιστοριογραφικό ρεύμα στην Ιταλία.

Η ανάγνωση, η ανάλυση, η εξιστόρηση του μερικού και η ένταξή του στο γενικό είναι γνωστό θέμα στην ιστοριογραφία. Η μικροϊστορία έρχεται να εμπλουτίσει και να εμβαθύνει την παραδειγματική μελέτη⁷ του μερικού στο χώρο και στο χρόνο, κρατώντας τις περισσότερες φορές ως σταθερό σημείο αναφοράς τον χώρο. Αντίθετα ο χρόνος στη μικροϊστορία είναι εντελώς σχετικός, αφού σε διαφορετικές ιστορικές περιπτώσεις μπορούν να αναγνωριστούν παρόμοιοι μηχανισμοί⁸. Ο τρόπος επεξεργασίας του ιστορικού αντικειμένου, είναι δεσμευτικός στην επιλογή του ίδιου του αντικειμένου, π.χ. η ιστορία μιας γεωγραφικής περιοχής, μιας οικογένειας, είναι θέματα που προσιδιάζουν στη μικροϊστορία. Γεγονός που κανέναν ιταλό μικροϊστορικό δεν παραδέχθηκε.

Η συζήτηση και ιστοριογραφική παραγωγή για τη μικροϊστορία στην Ιταλία ξεκίνησε στη δεκαετία του 1970, όχι μόνο σαν μια εθνική τοποθέτηση απέναντι στο αντίπαλον δέος, που εκείνα τα χρόνια ήταν η γαλλική ιστοριογραφική σχολή με το περιοδικό *Annales*, αλλά ήταν προϊόν της ίδιας της ιταλικής ιστοριογραφίας. Μετά από πολυετείς σπουδές και ποικίλες εκδόσεις στην πολιτική ιστορία με άξονα την πολιτικοκεντρική ιστορική εξέλιξη, το βάρος μετατοπίστηκε στην κοινωνική ιστορία της Ιταλίας. Μέσα στο πλαίσιο της θεματικής ανανέωσης ξεκίνησαν και νέες μεθοδολογικές αναζητήσεις⁹. Η συγκεκριμένη συζήτηση εντοπίζεται στο ιταλικό περιοδικό *Quaderni Storici* και τη σειρά *Microstorie* του εκδοτικού οίκου Einaudi. Είναι χαρακτηριστικός εδώ ο τίτλος της σειράς στον πληθυντικό, *Μικροϊστορίες*. Τα κύρια ερευνητικά θέματα γύρω από τα οποία επικεντρώνεται η συζήτηση για τη μικροϊστορία είναι: η ιστορία της μικρής γεωγραφικής ενότητας και η πολιτισμική μικροϊστορία (*microstoria culturale*). Οι ίδιοι οι ιταλοί ιστορικοί, εκφραστές αυτής της κίνησης θα αποκαλύψουν ότι έχουν πνευματική συγγένεια με διαφορετικούς λόγιους και επιστήμονες: ο Giuseppe Levi με τον ανθρωπολόγο Clifford Geertz και την έν-

7. Με την έννοια που έχει αποδώσει στην ιστορία της επιστήμης ο T. Kuhn, αναγνωρίζοντας τις «επαναστατικές» μεταβολές στα «παραδειγματικά πρότυπα». Ο ίδιος υποστηρίζει ότι η κατανόηση της φύσης γίνεται πιο λεπτομερής όσο αυτή θα διυλίζεται όλο και περισσότερο, υποδεικνύοντας την ακρίβεια των ιδιαιτέρων λύσεων. Για την επίδραση του T. Kuhn στην ιστοριογραφία βλ. Γκ. Ίγκερς, *Νέες κατευθύνσεις στην ευρωπαϊκή ιστοριογραφία* (μετ. Β. Οικονομίδης), Αθήνα Γνώση, 1991, σ. 14-15.

8. Ως παράδειγμα αναφέρεται ότι για να μελετηθεί το δίκτυο (network) στην Πιατσέντσα τον 19ο αι. ή στη Φλωρεντία τον 15ο αι. μπορεί να χρησιμοποιηθεί η ίδια διαδικασία, αφού ο ιστορικός εργάζεται χρησιμοποιώντας την έννοια της αναλογίας, βλ. συνέντευξη του Giovanni Levi, όπου αναλύεται η έννοια της αναλογίας στην ιστορία «Il piccolo, il grande e il piccolon». Intervista a Giovanni Levi, *Meridiana*, 10 (1990), σ. 221-222.

9. A. M. Banti, «Storie e microstorie: l'histoire sociale contemporaine en Italie (1972-1989)», *Geneses* 3 (Μάρτιος 1991), σ. 134-147.

νοια της πυκνής περιγραφής (thick description)· ο Carlo Ginzburg ξεκινά από το λογοτεχνικό έργο του Raymond Queneau (*Fleurs Bleues*, Παρίσι 1967¹⁰), και φθάνει στον Primo Levi (Il sistema periodico, 1975) για να εντοπίσει τη χρήση της λέξης μικροϊστορία, ο Edoardo Grendi αναφέρεται στον Karl Polanyi (οικονομική ανθρωπολογία) και στον E. P. Thompson.

Η μικροϊστορία είναι μια ιστοριογραφική πρακτική της οποίας οι θεωρητικές αναφορές είναι ποικίλες και αγγίζουν τον εκλεκτικισμό. Η ίδια προσφέρει μια γκάμα από πιθανές απαντήσεις με τις οποίες τονίζεται ο χαρακτήρας της επαναδιαπραγμάτευσης μέσω της μέγιστης ανάλυσης των εργαλείων της ιστορικής εργασίας. Έτσι ώστε να αποτελεί μια συγκεκριμένη ομάδα στο εσωτερικό της λεγόμενης Νέας Ιστορίας (Nouvelle Histoire). Με κύριο στόχο όχι πλέον να διορθώσει ό,τι δεν ήταν αποτελεσματικό και λειτουργικό στην ακαδημαϊκή ιστοριογραφία, αλλά κυρίως να εκδιώξει τον σχετικισμό και τον ανορθολογισμό, να κινηθεί προς την ερμηνεία των γεγονότων. Η κύρια αντίθεση λοιπόν οριοθετείται στο εσωτερικό της ιστορίας, ως ερμηνευτική πρακτική, η οποία συχνά κατορθώνει να αναιρεί κάποιες βεβαιότητες της γενικής ιστορίας.

Μια πρακτική που βασίζεται κυρίως στη σμίκρυνση της κλίμακας της παρατήρησης, στη μικροσκοπική ανάλυση και στην εντατική ανάγνωση των πηγών. Ο Giovanni Levi, από τους εκπροσώπους της μικροϊστορίας που έχουν έντονη προσωπική ιστοριογραφική άποψη, τονίζει ότι δεν πρόκειται για τα αίτια και τα αποτελέσματα της διαφοράς των εσωτερικών διαστάσεων των κοινωνικών φαινομένων, αλλά πρόκειται για το πρόβλημα της περιγραφής σύνθετων κοινωνικών συστημάτων ευρείας κλίμακας δίχως να χάνουμε την ατομική κλίμακα του κάθε μέλους του κοινωνικού συνόλου, το σύνολο των ατόμων και η ατομική ζωή τους¹¹.

Ένα άλλο από τα κύρια χαρακτηριστικά γνωρίσματα της μικροϊστορίας είναι το πρόβλημα της επικοινωνίας με τον αναγνώστη, η αφήγηση στην ιστορία. Το πρόβλημα της απόστασης που υπάρχει μεταξύ του ιστορικού έργου που απευθύνεται σε μερικούς συναδέλφους ή σε μεγαλύτερο αναγνωστικό κοινό¹². Η αφήγηση αποκτά δύο συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Καταρχήν η εξιστόρηση συγκεκριμένων γεγονότων στοχεύει να δείξει την πραγματική λειτουργία κοινωνι-

10. Γάλλος ποιητής, μυθιστοριογράφος και εκδότης της εγκυκλοπαίδειας της Πλειάδας. Έδωσε ιδιαίτερη βαρύτητα στο έργο του στη γλώσσα και στη μορφή υιοθετώντας τον λαϊκό λόγο, σουρεαλιστής για μια περίοδο, στάθηκε ιδιαίτερα κριτικός απέναντι στα καθιερωμένα λογοτεχνικά ρεύματα. Ασχολήθηκε και με τον κινηματογράφο, βλ. «Η Ζαΐ στο μετρό», *The concise Oxford Dictionary of French Literature*, Oxford 1976.

11. Giovanni Levi, «A proposito di microstoria», στο: P. Burke (επιμ.): *La storiografia contemporanea*, Roma-Bari, Laterza 1993, σ. 129.

12. Βλ. «Il piccolo, il grande e il piccolo». Intervista a Giovanni Levi, ό.π., σ. 214.

κών όψεων που διαφορετικά θα παραμορφώνονταν κάτω από μια γενικευμένη άποψη, π.χ. μια ποσοτική σχηματοποίηση. Το δεύτερο χαρακτηριστικό της μικροϊστορικής αφήγησης είναι ότι καθιστά τις διαδικασίες της έρευνας, τα όρια των πηγών, τις τεχνικές της ερμηνείας, μέρος της ίδιας της αφήγησης. Φανερόνεται όλο το εργαστήριο του ιστορικού. Στην τεχνική της μικροϊστορικής αφήγησης, τόσο προσωπικής όσο και πετυχημένης, ο Carlo Ginzburg είναι αζεπέραστος. Στο βιβλίο του *Το τυρί και τα σκουλήκια*¹³ ο συγγραφέας δεν αρκείται στην ανάπλαση μιας ατομικής περίπτωσης, αλλά τη διηγείται¹⁴. Να σημειώσουμε ότι ο Ginzburg πλειστάκις αποποιήθηκε την κατηγορία ότι έφθασε στα όρια της δημιουργικής φαντασίας σε ολόκληρο το έργο του. Ο ίδιος χρησιμοποιεί τη μικροϊστορική τεχνική, επιμένοντας στη μικροανάλυση και κάνοντας συμμαχίες με άλλες κοινωνικές επιστήμες για να καλύψει τα κενά των ιστορικών πηγών. Στο ιστορικό έργο του οι μεθοδολογικές αναφορές στην ανθρωπολογία, στη γλωσσολογία, στην ψυχανάλυση, στην ιστορία της τέχνης και της λογοτεχνίας, καθιστούν το έργο δύσβατο όσο και γοητευτικό, εκκεντρικό και γι' αυτό μοναδικό.

Η πρότασή του ότι η τεχνολογία κινείται ταχύτατα, αλλά σπάνια εκτοπίζει την αδράνεια και γι' αυτό ο ιστορικός μαθαίνει όχι μόνο από την επιστήμη αλλά και από την προκατάληψη, οδηγεί τον Ginzburg στην κατασκευή ιστοριών με ιστορική βαρύτητα, που διαφορετικά θα φάνταζαν ανερμάτιστες διηγήσεις¹⁵. Αντίθετα με τις κοινωνικές γενικεύσεις και την παραγωγή συστημάτων ο Ginzburg κινείται προς τα πίσω και προς τα εμπρός στον χρόνο, μεταξύ γεγονότων και δομών, διηγούμενος γιατί η κάθε λεπτομέρεια είναι σημαντική, ενώ εκτυλίσσεται η ιστορία του. Δεν είναι τυχαίο ότι στις ιστορίες του, όπως και σε άλλες μελέτες μικροϊστορίας, πρωταγωνιστούν παραδείγματα κοινωνικής εκτροπής, όπως αιρετικοί, μάγισσες, εγκληματίες. Αυτά τα παραδείγματα, που στην εποχή τους προκάλεσαν παραγωγή υλικού γραφειοκρατικών διαδικασιών πηγή, έμπνευσης της λαϊκής λογοτεχνίας, προσφέρουν το τεκμηριωτικό υλικό, που ανοίγει νέους ορίζοντες στην κοινωνική ιστορία σήμερα.

Με την αναβάθμιση του ρόλου της αφήγησης, η παλιά περιφρονημένη γεγονοτολογική ιστορία παίρνει άλλη διάσταση και συγκροτείται ένα καίριο πε-

13. Carlo Ginzburg, *Το τυρί και τα σκουλήκια. Ο κόσμος ενός μύλωνά του 16ου αιώνα* (μετ. Κ. Κουρεμένος), Αθήνα, Αλεξάνδρεια 1994.

14. Carlo Ginzburg, «Microstoria: due o tre cose che so di lei», *Quaderni Storici*, 86 (1994), σ. 522.

15. Το πιο αντιπροσωπευτικό έργο των ιστοριογραφικών του αναζητήσεων νομίζω ότι είναι: Carlo Ginzburg, *Miti, emblemi, Spie. Morfologia di storia*, Τορίνο, Einaudi, 1986. Από αυτό τον τόμο έχει μεταφραστεί στα ελληνικά από τον Κ. Κουρεμένο η μελέτη, «Σημάδια. Ρίζες ενός ενδεικτικού παραδείγματος, στο: Π. Πούλος (επιμ.), *Περί κατασκευής, Τοπικά β'*, Αθήνα Ε.Μ.Ε.Α., 1996, σ. 55-79.

δίο αντιπαράθεσης της μικροϊστορίας με τη γαλλική σχολή των *Annales*. Για την ιστορία της σχολής των *Annales* τα γεγονότα ήταν σημαντικά μόνο και εφόσον αποκάλυπταν τις δομές της ιστορίας. Η έννοια της αφήγησης συχνά χάνεται μέσα στην περιγραφή και στην ανάλυση. Παρόλο που στη Μεσόγειο του Φ. Μπρωντέλ, ένα κατεξοχήν πρότυπο της ιστορίας των δομών, βρίσκουν τη θέση τους τόσο οι δομές όσο και η αφήγηση, πολλοί από τους επιγόνους του Μπρωντέλ, στις μελέτες των ποικίλων γεωγραφικών περιοχών, στάθηκαν μόνο στη δομή και στη συγκυρία, εγκαταλείποντας σε μεγάλο ποσοστό τα γεγονότα¹⁶. Παρ' όλα αυτά τόσο ο Georges Duby, όσο και ο Emmanuel Le Roy Ladurie, με διαφορετικό ιστοριογραφικό προσανατολισμό από τους τελευταίους, συγκεντρώνουν την προσοχή τους σε συγκεκριμένα αποκαλυπτικά ιστορικά γεγονότα, μια μάχη, ή το καρναβάλι και φωτίζουν με έσοχες αφηγήσεις το γεγονός-μήτρα ή αλλιώς το δημιουργικό γεγονός¹⁷. Πρόκειται για τις, παράλληλες με τη μικροϊστορική τεχνική, γαλλικές ιστοριογραφικές αναζητήσεις. Ο ίδιος ο Jacques Le Goff δεν ισχυρίζεται πουθενά ότι το έργο του για τον Λουδοβίκο Θ' (1214-1270) της Γαλλίας¹⁸ αποτελεί μικροϊστορική μελέτη, δεν μπορούμε όμως να μην αναγνωρίσουμε την παρόμοια τεχνική. Στη βιογραφία αυτού του μεσαιωνικού βασιλιά-αγίου, παρουσιάζεται ένας ευρύς σχολιασμός πάνω στην ίδια την τεχνική του ιστορικού και αναδεικνύεται η καθολική ενότητα της ιστορίας. Η ψυχολογική ανάλυση επικουρεί το μεθοδολογικό πρόβλημα της διείσδυσης στην ανθρώπινη πραγματικότητα, ξεπερνώντας τις φιλολογικές και εικονογραφικές μαρτυρίες.

Ο ιταλικός αντίλογος της μικροϊστορίας στις αφηρημένες έννοιες της κοινωνικής ιστορίας, αφορά επίσης στην αποκατάσταση και ερμηνεία του καθημερινού γεγονότος. Η μικροϊστορία στηρίζεται και αναδεικνύει τα γεγονότα, χωρίς να παραμένει μόνο σε αυτά. Η μικροαναλυτική τεχνική σκοπεύει: α) στην έρευνα της ιστορίας πέρα από τις ενδείξεις ή τις παραδρομές των ιστορικών αρχείων έτσι ώστε να είναι δυνατή η ανακατασκευή του ιστού μιας αόρατης πραγματικότητας, πέρα από τις πηγές, β) στη σύνδεση μεταξύ μικροϊστορικής έρευνας και μακροϊστορικών εξελίξεων, η οποία όμως συχνά αποδεικνύει ότι στο μικρο-επίπεδο οι παραδοσιακές τομές του μακρο-επιπέδου είναι εντελώς ασήμαντες, διαπίστωση που μπορεί να οδηγήσει τον μελετητή στην αναθεώρηση των αναλυτικών εργαλείων του¹⁹. Και εδώ έρχεται ένας γάλλος ιστορι-

16. P. Burke, «La Storia "Evenementielle" e il Revival del Racconto», στο: P. Burke (επιμ.), *La storiografia contemporanea*, σ. 282-284.

17. Στο ίδιο.

18. J. Le Goff, *Saint Louis*, Παρίσι Gallimard, 1996. Παρουσίαση του έργου από τον M. Vale, *Times Literary Supplement*, 16.8.1996, σ. 3-4.

19. P. Renzi, «Degli incontri marginali di un nuovo tipo, ovvero: Le «Annales» e la storiografia Italiana», *Nuova Rivista Storica*, LXIII (1979), σ. 634-667.

κός, ο Jacques Revel, να τονίσει προκλητικά: γιατί να απλοποιείς όταν μπορείς να περιγράψεις το περίπλοκο²⁰. Με τη μικροϊστορική ματιά μπορείς να αποδώσεις τη σύνθετη πλοκή της πραγματικότητας, ανατρέχοντας σε περιγραφικές μεθόδους που διαπραγματεύονται και δεν επιβεβαιώνουν δεοντολογικά κεκτημένες υποθέσεις εργασίας.

Ξαναγυρίζοντας στο θέμα της κλίμακας θα πρέπει να τονίσουμε ότι αυτή ακριβώς γίνεται μέρος της ιστορικής πραγματικότητας. Η δυνατότητα της μικροσκοπικής παρατήρησης να ανακαλύψει πράγματα, που πριν είχαν περάσει απαρατήρητα, αποτελεί το ενοποιητικό στοιχείο της μικροϊστορικής έρευνας.

Σε αυτό το σημείο η συζήτηση εμπλουτίζεται από ένα άλλο επιστημονικό χώρο, το χώρο της Ιατρικής. Το 1990 ο επιδημιολόγος Paolo Vineis με το βιβλίο του *Πρότυπα επικινδυνότητας* (*Modelli di Rischio*)²¹ έρχεται να μας θυμίσει ότι τόσο η επιδημιολογία, όσο και η ιστορία έχουν ένα κοινό χαρακτηριστικό: βασίζονται και οι δύο στην παρατήρηση και όχι στο πείραμα. Αν λοιπόν το πρόβλημα δεν περιορίζεται στον προσδιορισμό του ακριβούς αριθμού των ασθενών, αλλά στο ποια άτομα αρρωσταίνουν ή μπορούν να αρρωστήσουν και γιατί, τότε η προσοχή του ερευνητή πρέπει να επικεντρωθεί στις σχέσεις του ατόμου με το περιβάλλον και στις παραλλαγές των ατομικών αντιδράσεων. Πρόκειται για το πρόβλημα της εξατομικευμένης ιατρικής διάγνωσης. Ο ερευνητής πρέπει να κατασκευάσει ένα χώρο παρατήρησης ώστε να ανακαλύψει το δίκτυο των αιτίων που μεταμόρφωσε ένα άτομο ή ένα σύνολο ατόμων σε ασθενείς. Ακολουθώντας τρεις βασικές αρχές: α) η επιλογή των δειγμάτων προς παρατήρηση είναι μια επιχείρηση πρωταρχική και θεμελιώδης, αφού δεν πρόκειται για μια απλή ή μηχανική επιλογή, β) η ταξινόμηση είναι σημαντική, ως ουδέτερο και αποκαλυπτικό εργαλείο αφ' εαυτής, γ) η σύγκριση, η οποία παίζει το ρόλο που έχει η εργαστηριακή ανάλυση στις πειραματικές επιστήμες, αφού κυρίως με τη σύγκριση εντοπίζονται οι αποκλίσεις.

Σε αυτήν τη θεωρητική επιδημιολογική μελέτη τονίζεται η έννοια της συγκρότησης της τεχνικής υποδομής, που οδηγεί στον διαχωρισμό των ειδικών φαινομένων από τα γενικά, στην ανακάλυψη νέων διασυνδέσεων και νέων προβλημάτων. Οι παραλληλισμοί με την ιστορική εργασία είναι εμφανείς, αλλά και οι αποκλίσεις: η επιλογή του περιορισμένου δείγματος δεν θα πρέπει να μας οδηγήσει εδώ στη φενάκη του αντιπροσωπευτικού ιστορικού παραδείγματος. Εξάλλου αν η επιδημιολογία ακολουθεί τη μέθοδο της παρατήρησης, δηλ. της μη παρέμβασης στη φύση, σε σχέση με την κλινική ιατρική, σε πληθυσμιακό επίπεδο, δεν θα πρέπει να παραβλέπουμε το στοιχείο ότι η επιδημιολογία προσπαθεί

20. Giovanni Levi, «A proposito di microstoria», ό.π., σ. 130.

21. P. Vineis, *Modelli di Rischio. Epidemiologia e Casualità*, Τορίνο, Einaudi-Microstorie n. 19, 1990.

να εξαλείψει τις διαφορές, πλην του μελετωμένου χαρακτηριστικού, ενώ η μικροϊστορία επιδιώκει κατά κύριο λόγο να τις αναδειξει.

Τα ιστοριογραφικά θέματα που μπορεί να αντιμετωπίσει η μικροϊστορία είναι ποικίλα, νομίζω όμως, όπως ήδη αναφέρθηκε παραπάνω, ότι η συνολική διαπραγμάτευση της μικρής γεωγραφικής μονάδας, οι ατομικές ιστορίες, η ιστορία μιας οικογένειας ή μιας κοινωνικής ομάδας αποτελούν τα καλύτερα παραδείγματα εφαρμογής της. Και αυτό γιατί η ίδια η μικροανάλυση, καθώς και η χρήση διαφορετικών επιστημονικών συναρτήσεων, επιβάλλουν τη σμίκρυνση του αντικειμένου της παρατήρησης, χωρίς όμως να εμποδίζουν την αναγωγή του σε ένα ευρύτερο θέμα και όχι σε ένα αναλλοίωτο πρότυπο. Είναι νομίζω παραπάνω από φανερό ότι κάθε μονογραφία ή κάθε αναλυτική προσέγγιση του μερικού δεν συγκροτεί μικροϊστορική μελέτη, τουλάχιστον όπως προσπαθήσαμε να την ορίσουμε παραπάνω. Καθόσο η σμίκρυνση της παρατήρησης είναι ένα χαρακτηριστικό που ενώνει αντικείμενα που δεν έχουν καμία σχέση ομοιότητας μεταξύ τους. Πρέπει να παραδεχθούμε όμως ότι πουθενά δεν ορίστηκαν, και σωστά κατά την κρίση μου, κανόνες που να καθορίζουν τις μικροϊστορίες, εφόσον πρόκειται για μια ιστοριογραφική πρακτική που προσπαθεί να αντιμετωπίσει κάθε φορά το αντικείμενό της κατά τρόπο μοναδικό.

Στην ελληνική ιστοριογραφία έχει επισημανθεί η σχέση της τοπικής ιστορίας με τη μικροϊστορία. Θα αναφερθώ εδώ ενδεικτικά στον Σπ. Ασδραχά, ο οποίος γράφει: «Την ξαναβρίσκουμε την λίγο-πολύ περιφρονημένη τοπική ιστορία, μέσα από τους δρόμους που παίρνουν τα σημερινά ιστοριογραφικά ενδιαφέροντα, χωρίς τούτο να σημαίνει ότι υιοθετούμε το συνολικό της σχήμα: τη συναντούμε κυρίως μέσα από τα ζητούμενα της μικροϊστορίας, στο βαθμό που η τελευταία κινείται στη μικρή τοπική κλίμακα με όσα αυτή συνέλκει στο επίπεδο της δημογραφίας, των ανθρώπινων ομαδώσεων, οικογενειακών, επαγγελματικών, κυριαρχικών (παράλληλων και διαπλεκόμενων), στο επίπεδο των συμπεριφορών»²². Είναι φανερό ότι οι δύο τόποι δεν είναι απαραίτητα ταυτόσημοι, αφού ο ένας αναφέρεται κατά κύριο λόγο στη θεματική, η τοπική ιστορία, και ο άλλος στον τρόπο προσέγγισης, η μικροϊστορία. Η τοπική ιστορία αποτελεί ένα πεδίο παρατήρησης που κατεξοχήν προσφέρεται σε ποικίλου τύπου προσεγγίσεις, στις οποίες αναφέρεται και η μικροϊστορία.

Η μικροαναλυτική προσέγγιση της αγροτικής κοινότητας ήταν ένα από τα πιο γνωστά παραδείγματα της ιταλικής μικροϊστορίας. Το 1978 ο Carlo Poni επιμελήθηκε έναν τόμο του περιοδικού *Quaderni Storici* με θέμα τις αγροτικές

22. Σπ. Ασδραχάς, «Η τοπική ιστορία» στο: *Ιστορικά απεικασματα*, Αθήνα Θεμέλιο, 1995, σ. 180.

μονάδες και τη μικροϊστορία²³. Οι συγγραφείς των συναφών μελετών μέσα από ποικίλου είδους τοπικά παραδείγματα προσπάθησαν να μελετήσουν την πορεία της αγροτικής παραγωγής, να αποκαταστήσουν μεγάλες σειρές, να ταξινομήσουν διάσπαρτες και ανομοιογενείς πληροφορίες, να πυκνώσουν τον καμβά της έρευνας και να συγκρίνουν. Είναι ένα αρκετά γνωστό θέμα σήμερα, είκοσι χρόνια μετά, πρόκειται για την αναλυτική έρευνα και μελέτη της υποδομής ενός συγκεκριμένου χώρου, μια γραμμική πορεία από το μερικό στο γενικό, κατά την οποία η σωρευτική συγκέντρωση αναλογικών παραδειγμάτων δημιουργεί πρότυπα αναφοράς για διάφορες ομοιογενείς περιοχές.

Πάλι στο περιοδικό *Quaderni Storici*, το 1981 ο Giovanni Levi επιμελείται έναν τόμο με τον τίτλο, *Χωριά: Μελέτες ιστορικής ανθρωπολογίας*²⁴. Εδώ το ενδιαφέρον κινείται σε διαφορετικούς κύριους άξονες: στην αναγνώριση των δυνατοτήτων επιλογής ατόμων ή ομάδων μέσα στα φυσικά και κοινωνικά όρια της εποχής τους, στην αξιολόγηση της ειδικής μονογραφίας, καθόσον το τοπικό μπορεί να αποδώσει τόσο τις κατευθύνσεις όσο και το νόημα της λειτουργίας του κοινωνικού συστήματος μέσα στο οποίο είναι ενταγμένες οι κοινότητες. Ο Giovanni Levi δεν διστάζει εδώ να επιτεθεί εναντίον της ιστορικής δημογραφίας, η οποία παρόλο που διαθέτει εκλεπτυσμένα εργαλεία, παρέχει απογοητευτικά αποτελέσματα· αποτελέσματα που περιορίζουν τη ζωή της κοινότητας να κινείται μεταξύ οικονομίας και βιολογίας. Οι κοινότητες που εξετάζονται δεν έχουν κατ' ανάγκη κοινά στοιχεία μεταξύ τους στο χρόνο και στο χώρο, αλλά συγγενεύουν με διαφορετικούς τρόπους. Καθόσον η επιλογή της ιστοριογραφικής διάστασης της κοινότητας είναι ένα τέχνασμα, δίχως ιδεολογικές αξιώσεις, είναι ο χώρος παρατήρησης συγκεκριμένων ατόμων ή ομάδων.

Η επιλογή της συμμαχίας με την ανθρωπολογία στην ιστορική μελέτη των διαφόρων κοινωνικών ομάδων έγινε ακριβώς για να εκμεταλλευθούν οι ιστορικοί την καθολική ματιά της ανθρωπολογίας πάνω στην ανθρώπινη συμπεριφορά. Από εκεί και πέρα το πεδίο της έρευνας ήταν ανοικτό. Κατ' αυτόν τον τρόπο, τυποποιημένες πηγές, όπως εκκλησιαστικά και δικαστικά κατάστιχα, συμβολαιογραφικές πράξεις, βοήθησαν τους ιστορικούς να χαρτογραφήσουν ένα πλέγμα εντοπισμένων τοπικών σχέσεων.

Με αφορμή ακριβώς την κοινότητα η πολεμική προς τη μικροϊστορία ήταν σφοδρή από τον πατριάρχη της ιστορίας των ιδεών στην Ιταλία, τον Franco Venturi, που αφοριστικά είχε δηλώσει ότι η ιστορία της κοινότητας είναι άνευ αξίας. Παράλληλα, η σύγχρονη με την εμφάνιση της μικροϊστορίας κριτική προ-

23. Βλ. Εισαγωγή του Carlo Poni, «Azienda agraria e microstoria», στο ομώνυμο τεύχος του περιοδικού *Quaderni Storici*, XIII/III (1978), σ. 801-805.

24. Giovanni Levi, «Villagi: Studi di antropologia storica», *Quaderni Storici* 46/1 (1981), σ. 7-10.

έβαλε τον κίνδυνο της σύνθλιψης του ιστορικού φαινομένου από την ανάλυση, καθώς και τη δύσκολη συνεργασία του μερικού με το γενικό εξαιτίας ακριβώς της μικροανάλυσης²⁵. Μήπως λοιπόν κάτω από τη μικροϊστορία κρύβεται η Ιστορία σε μικρά κομμάτια, ή σε ψίχουλα; Γιατί, όμως να μην δεχθούμε ότι με τη μικροϊστορία η Ιστορία βρίσκεται στην καλύτερη συμμαχική θέση με τις άλλες αδελφές κοινωνικές επιστήμες, από την κοινωνιολογία και την ανθρωπολογία έως την ψυχολογία;

---

25. A. M. Banti, «Storie e microstorie...», *ό.π.*, σ. 141.